

Әлемде криптовалюта пайдалануға қатысты елдердің көзқарасы және Қазақстандағы жағдайды талдау

Аңдатпа. Криптовалюта – бұл интернет арқылы құндылықтарды беру үшін цифрлау технологиясын ғана пайдаланатын цифрлық валюта. Бүгінгі күні криптовалюта саудасы қазіргі қоғамның қажеттіліктеріне сай келеді. Бірақ бұл валютаны және оның нарығын мінсіз деп атауға болмайды. Криптовалюталар өзгермелі сипатына, қызметті заңсыз қаржыландыруға және орталық эмитенттің болмауына байланысты үлкен тәуекелге ие. Банкроттық жағдайында кепілдік орталығы болып табылатын заңды ресми органның болмауы пайдаланушылар үшін әлі де қауіп болып табылады. Зерттеу барысында биткоин 2008 жылы нарыққа шыққанына қарамастан, көптеген елдерде осы күнге дейін криптовалюталарды реттейтін, шектейтін немесе тыйым салатын ашық жүйелер жоқ екендігі айқындалды. Көптеген елдер әлі де криптовалюталарды реттеу жолдарын талдайды. Жалпы, биткоин әлемнің көп бөлігі үшін белгісіз сипатта қалып отыр. Зерттеудің мақсаты – шет елдердің орталық банкі, Халықаралық және жеке қаржылық ұйымдардың криптовалюталарды пайдалану мен реттеу бойынша тәжірибелерін талдай отырып, Қазақстан экономикасында криптовалюта қолдану мүмкіндігін зерттеу болып табылады.

Түйін сөздер: криптовалюта, биткоин, биткоинге көзқарас, Ұлттық банк, Еуропалық Одақ, Халықаралық валюта қоры.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2079-620X-2020-3-147-156>

Кіріспе. Ақшаның дамуының қазіргі кезеңі ақпараттық технологиялар саласындағы интегративті жұмыстарға негізделген әлемдік экономикалық жүйенің құрамдас бөлігі ретінде виртуалды экономиканың дамуымен тікелей байланысты. Ақшаның жаңа формаларының дамуы ақпараттық сфера мен ақпараттық қоғамның белсенділігі және тереңдеуі нәтижесінде туындап отыр. Осы жағдайлар мен технологиялық инновацияның әсерімен экономика жаңа мәнге ие болды. Экономикалық қызметтің барлық саласында, оның ішінде, қаржы саласында да айтарлықтай өзгерістер орын алуда [1].

Бұл өзгерістердің көрінісі транзакциялардың электронды форматқа ауысуы, жаңа

төлем құралдары мен жүйелерінің пайда болуы болып табылады. Бұл зерттеуде қаржылық технологиялар саласындағы ең жаңа жаңалықтардың бірі болып табылатын криптовалюталар қарастырылады. Күн сайын жаңа криптовалюталардың пайда болуымен, бүгінгі күн жалпы 5474¹ криптовалютаның түрі бар. Криптовалюталардың, тіпті, он жылдық тарихы болмаса да, осы технологиялық жаңалықтың транзакция көлемін, таралуы мен алуан түрлілігін ескере отырып, бұл мәселені зерттеу және талқылау маңызды болып табылады.

Криптовалюталар көптеген елдерде күнделікті өмірде және коммерциялық қызметте, нақты және виртуалды тауарлар мен қызмет

¹<https://coinmarketcap.com/all/views/all/> Қаралған күні: 15.05.2020

көрсетулерде төлем құралы ретінде қолданылуда, оларды көптеген халықаралық компаниялар қабылдайды және де биржаларда саудаланады. Айналымдағы кпиртовалюта-лардың жалпы көлемі 259 млрд. АҚШ долларын құрайды (<https://coinmarketcap.com/>). Сондықтан криптовалюталардың халықара-лық қаржы саласында алатын орны мен маңы-здылығын ескерген жөн.

Бұл тұрғыда зерттеу, ең алдымен, крипто-валюталардың негізгі ерекшеліктерін қа-растырады. Әдебиеттерге сүйене отырып,

халықаралық ұйымдардың, шет мемлекет-тердің орталық банктерінің және Қазақстан Ұлттық Банкінің криптовалюта-ны тануға және реттеуге қатысты көзқарастары талда-нып, Қазақстанда криптовалюта-ны қолдануға қатысты перспективалар бағаланды.

Криптовалюта және биткоин. Алғашқы криптовалюта болып табылатын биткоин, 2008 жылдың 31 қазанында Сатоши Накамо-то криптографиялық электрондық пошта то-бында «Биткоин: P2P² электрондық қолма-қол ақша жүйесі» атты мақаласымен жарияланды

Кесте1.

Топ-20 криптовалюталардың ағымдағы құны және капитализациясы (АҚШ доллары)

	Атауы	Капитализациясы (Market Cap)	Бағасы (Price)	Көлемі (Volume (24h))	Айналымдағы саны (Circulating Supply)
1	 Биткоин	167 582 721 633	9 128,10	46 550 188 822	18 358 987 BTC
2	 Ethereum	23 990 222 393	216,57	19 903 605 255	110 772 209 ETH
3	 XRP	9 896 219 272	0,224339	2 317 017 771	44 112 853 111 XRP *
4	 Tether	6 395 489 149	1,01	57 853 799 363	6 361 032 509 USDT *
5	 Биткоин Cash	4 836 618 228	262,91	3 713 939 032	18 396 713 BCH
6	 Биткоин SV	3 976 796 718	216,18	2 171 945 886	18 395 571 BSV
7	 Litecoin	3 192 148 950	49,38	4 756 939 366	64 646 206 LTC
8	 Binance Coin	2 731 759 409	17,56	394 946 934	155 536 713 BNB *
9	 EOS	2 718 323 959	2,95	3 679 052 176	922 307 136 EOS *
10	 Tezos	2 002 630 351	2,82	238 016 164	709 161 521 XTZ *
11	 Stellar	1 516 958 000	0,074638	787 530 318	20 324 242 891 XLM *
12	 Chainlink	1 332 776 033	3,81	335 829 922	350 000 000 LINK *
13	 Cardano	1 324 112 384	0,051071	129 589 918	25 927 070 538 ADA
14	 Monero	1 131 496 586	64,49	87 244 565	17 546 155 XMR
15	 TRON	1 090 519 386	0,016354	1 553 680 350	66 682 072 191 TRX
16	 UNUS SED LEO	1 063 736 028	1,06	12 340 269	999 498 893 LEO *
17	 Crypto.com Coin	1 024 176 976	0,061767	7 410 934	16 581 278 539 CRO *
18	 Huobi Token	959 616 972	4,31	125 489 411	222 668 093 HT *
19	 Ethereum Classic	862 208 830	7,41	3 302 439 522	116 313 299 ETC
20	 Dash	782 977 273	82,64	706 499 398	9 474 747 DASH

Дереккөз: <https://coinmarketcap.com/> Қаралған күні: 03.05.2020

²Ағылшынша Peer-to-Peer жүйесі; қазақша «Тең-теңімен» деп аударылады.

[2]. Мақалада орталық билікке негізделмеген, P2P ортада жұмыс істейтін, ғаламтор арқылы қол жеткізуге болатын және мен қолма-қол ақшаның күнделікті өмірдегі функциясын электронды коммерция арқылы орындауға арналған бұрын-соңды болмаған электрондық ақша жүйесі енгізілді.

Биткоин арқылы нақты өнімді алғашқы сатып алуды 2010 жылы АҚШ тұрғыны жүзеге асырды. Екі пиццаны 50 долларға сатып алғанда, ол 10.000 биткоин төледі [3]. Қазіргі уақытта әлемде бес мыңнан астам криптовалюта бар, бірақ биткоин ең танымал криптовалюта болып табылады. Криптовалюталардың бүкіл нарығының 65%-дан астамы биткоинге тиесілі, 2020 жылғы 03 мамырда биткоиннің капитализациясы 167,5 млрд долларға тең. Капитализация тұрғысынан екінші орында Ethereum 23,9 млрд. долларды құрайды. Ripple үшінші орынға ие; оның капитализация көлемі 9,8 млрд. АҚШ долларын құрайды (1- кесте).

2020 жылғы 03 мамырдағы жағдай бойынша нарықтардағы ең ірі криптовалюталардың бағасы, көлемі және капитализациясы төмендегі кестеде келтірілген.

Халықаралық ұйымдар мен елдердің криптовалютаға көзқарасы. Дүние жүзіндегі бірқатар халықаралық ұйымдар өздері дайындаған және өз мамандықтары бойынша бөлісетін есептер, анықтамалықтар мен оқу құралдарымен криптовалюта жүйелеріне қатысты мәселелерді талқылауға өз үлестерін қосады. Халықаралық ұйымдардың жұмысы криптовалюталардың ықтимал пайдасы мен тәуекелі туралы бірауыздылықты қамтамасыз етуге бағытталған.

Халықаралық ұйымдардың көзқарасы. Еуропалық Одақ (ЕО) криптовалюта өзгерістерін қадағаласа да, заңдылық, қабылдау немесе реттеу туралы ресми шешім қабылдаған жоқ. Сондықтар ЕО-ның жекелеген елдері криптовалютаға қатысты өздерінің ұстанымдарын жасады: Финляндияда Орталық салық

басқармасы биткоинді қаржылық қызмет ретінде жіктеп, қосымша құн салығынан босатқан. Биткоин Финляндияда валюта емес, өнім болып саналады. Бельгияның мемлекеттік қызмет көрсету федералды қаржысы да биткоинді қосымша құн салығынан босатты. Кипрде биткоин бақыланбайды және реттелмейді. Ұлыбританияның Қаржылық басқару органы (Financial Conduct Authority- FCA) биткоинді қолдайды және реттеуші ортаның саңдық валютаны қолдауын сұрайды, сондай-ақ биткоин Ұлыбританиядағы белгілі бір салық ережелерімен қамтылған [4]. Болгария Ұлттық Кірістер Агенттігі (National Revenue Agency- NRA) қолданыстағы заңнамаға сәйкес биткоинді қолдайды. Германияда биткоин заңды түрде қабылданған, бірақ билік органдарының қор нарығына, кеншілерге, кәсіпорындарға немесе пайдаланушыларға қызығушылығына байланысты әртүрлі салық салынады.

Қаржылық әрекет жөніндегі тапсырмалар тобы (Financial Action Task Force - FATF³), криптовалюталармен жұмыс жасайтын халықаралық ұйымдардың бірі, ол виртуалды валюталарға қатысты тұжырымдамалық негіз жасай отырып, 2014 жылғы маусымда жариялаған баяндамасында криптовалюталарды интернет-төлем жүйелері деп сипаттайды және виртуалды валюталардың ақшаны жылыстату және террористік қаржыландырудың алдын алу тұрғысынан болатын қауіп-қатерлерді жіктейді [5, 6].

Біріккен Ұлттар Ұйымының Есірткі және қылмыс жөніндегі басқармасы (*United Nations Office on Drugs and Crime- UNODC*⁴) 2014 жылы «Виртуалды валюталарды пайдалану арқылы қылмыстық жолмен алынған кірістерді заңдастыру және тергеу туралы негізгі анықтамалықты» шығарды. Бұл басылым GUAM елдерінің (Грузия, Украина, Әзірбайжан және Молдова) ақшаны жылыстатуға қарсы іс-қимыл және аймақтық және ұлттық деңгейлер-

³FATF - бұл ақшаны жылыстатумен, терроризмді қаржыландырумен және жаппай қырып-жою қаруын қаржыландырумен күрес саласындағы ұлттық және халықаралық аренада саясатты әзірлейтін және қолдайтын негізгі халықаралық ұйым.

⁴UNODC - заңсыз есірткі мен халықаралық қылмысқа қарсы күресетін Біріккен Ұлттар Ұйымының еншілес ұйымы болып табылады.

дегі қылмыстық жолмен алынған кірістерді алу жөніндегі әлеуетін нығайту жөніндегі жобада ұсынылған [7].

Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы (ЭЫДҰ) 2014 жылы «Биткоин мәселесі: Валютаға қарсы қауіпті трансферт технологиясы» зерттеу жазбасында биткоин мысалында криптовалюта мәселесін қарады. ЭЫДҰ-ның ресми көрінісі ретінде ұсынылмайтын ЭЫДҰ-ның Қаржы, сақтандыру және жеке зейнетақы туралы жарияланған жарияланымда «қаржылық дағдарыс (2008 жылғы) барлық делдалдардың сенімдерінің жоғалуына себеп болды және бұл сенімге негізделген өңдеуді алып тастайтын балама технологиялардың жалпы қабылдануына әкелді, криптовалюталар да орталықтандырылмаған валюта ретінде осыған кіреді» деп айтылады.

Халықаралық валюта қоры (ХВҚ) 2016 жылы Дүниежүзілік экономикалық форумда жарияланған «Виртуалды валюталар және одан тыс: бастапқы шолулар» баяндамасында виртуалды валюталарға, оның ішінде криптовалюталарға қатысты кең бағалаулар жасады.

Еуропалық орталық банк виртуалды валюталар туралы алғашқы зерттеуін 2012 жылдың қазан айында «Виртуалды валюта схемалары» атауымен жариялады. Баяндамада виртуалды валюталардың жалпы анықтамасы, салыстыруы және жіктелуінен кейін биткоин және Second Life виртуалды валюта үлгілері егжей-тегжейлі қарастырылған. Соңғы бөлімде орталық банктер үшін виртуалды валюталардың тәуекелдері бағаланған. Тиісінше, виртуалды валюталар ақшаның эмиссиясы төмен деңгейде жалғасқан жағдайда баға тұрақтылығына қауіп төндірмейді [8]. Баяндамада биткоиннің құқықтық мәртебесі де көрсетілген. Одақтың электронды ақша директивасына сәйкес, биткоин электрондық ақша емес. Себебі биткоин директивадағы электронды валюта бірлігі ретінде көрсетілген үш шарттың екіншісі болып табылатын «қорды алған кезде оның орнына көрсетілген ақшалай құндылықтан кем емес» талаптарын орындамайды. Сонымен қатар, биткоинді төлем қызметтері директивасына сәйкес төлем құралы ретінде қабылдау да мүмкін емес. Өйткені бұл

нұсқаулық төлем мекемелеріне электронды ақша шығаруға мүмкіндік бермейді.

Жекелеген елдерде биткоиннің құқықтық мәртебесі. Биткоин және басқа да криптовалюталар қазіргі кезде әлемнің көптеген елдерінде құпталады. Алайда, кейбір елдер криптовалюталар мен оларды пайдалануға тыйым салған. Елдер криптовалюталардың орталықтандырылмаған сипатына, олардың қазіргі қаржы жүйесіне төнетін қауіпті қабылдауға, есірткі саудасымен және ақшаны жылыстатумен байланысты заңсыз әрекеттерге қатысты болуына байланысты сақтық танытады. Кейбір елдерде криптовалюталар заңды түрде қабылданды, ал кейбір елдерде тиісті ережелер қабылданбағандықтан криптовалюталарға тыйым салынды (2-кесте).

Кестеге сәйкес, кейбір елдердің ресми түрде криптовалюталарға тыйым салғаны байқалады, кейбіреулерінде пікірталастар жалғасуда, ал басқалары бұл монеталарды пайдалануға заңды түрде рұқсат береді. Әлемдегі көптеген мемлекеттер биткоинге қарсы оң көзқарас танытса да, олар өз азаматтарын бағалардың құбылмалылығы, ешқандай орталық биліктің болмауы және ешқандай физикалық активпен байланысты болмау туралы ескертеді [9].

Жапония, Канада, АҚШ, Франция, Англия, Германия сияқты елдерде биткоин қолдану өте кең. Әлемдегі алғашқы биткоин банкоматы Канадада. АҚШ әлемдегі биткоин сауда-саттық көлемі бойынша көшбасшы болып табылады. Көптеген елдер АҚШ-тың криптовалюталарды құқықтық реттеу мен реттеуге қатысты көзқарастары мен тәсілдерінің нәтижелерін күтеді. АҚШ-та криптовалюта туралы ережелерді жекелеген штаттар қабылдайды, өйткені Федералды үкімет міндетті шешім қабылдаған жоқ. Сол себепті Нью-Йорк, Аризона, Мэн, Невада және Вермонт штаттары блокчейн және ақылды келісімшарттарға қатысты өздерінің заңды нормаларын жасады. Ұлттық кірістер басқармасы (Internal Revenue Service -IRS) 2014 жылы жасаған мәлімдемесінде виртуалды ақша саудасынан түскен табыс капиталды ұлғайту тұрғысынан мүлік ретінде қарастырылатынын мәлімдеді.

АҚШ биткоинге жалпы оң көзқарасты ұстанғанымен, бірнеше мемлекеттік органдар

Криптовалютаның құқықтық мәртебесі

Тыйым салынған елдер	Шектеу қойған елдер (сату немесе төлем жасау үшін пайдалану мүмкін емес)	Заңды болып табылатын елдер	Мәртебесі белгісіз
Ауғанстан Пәкістан Алжир Боливия Бангладеш Македония Республикасы Сауд Арабиясы Катар Вануату Вьетнам	Қытай Үндістан Эквадор Индонезия Марокко Замбия Непал Египет Американдық Самоа	Жапония Гибралтар Мальта Украина Швейцария Нидерланды Литва Эстония Ұлыбритания Германия Бермуд Словения Сингапур Грузия Беларусь Гонконг	Албания Андорра Аргентина Барбадос Колумбия Француз Гвианасы Габон Ямайка Иордания Қазақстан Кения Косово Қырғызстан Малайзия Мальдив аралдары Маврикий Нигерия Панама Парагвай Перу Тунис БАӘ Танзания Уругвай

Дереккөз: <https://is.gd/dfENCU> Қаралған күні: 10.06.2020

заңсыз мәмілелер жасауда биткоинді пайдалануды болдырмауға немесе азайтуға тырысады. Сонымен қатар, АҚШ-та Dish Network (DISH), Microsoft Store, сэндвич сатушы Subway және Overstock.com (OSTK) сияқты жетекші компаниялар төлемдерді биткоинмен қабылдайды [10].

Канадада көптеген биткоин инновациялық компаниялары орналасқан. Ұзақ талқылаулардан кейін биткоин «Ақша жылыстату және терроризмді қаржыландыру» туралы заң бойынша реттелді. Биткоинді Канаданың кірістер агенттігі (Canada Revenue Agency -CRA) тауар деп санайды. Бұл биткоин транзакциялары бартерлік операциялар ретінде

қарастырылады, ал алынған табыс бизнестің кірісі деп саналады. Сондай-ақ, салық салу жеке адамның сауда-саттықпен айналысатындығына немесе тек инвестиция салуға кірісуіне байланысты. Канадада биткоин биржаларында Канаданың қаржылық операциялары мен есептерін талдау орталығында (The Financial Transactions and Reports Analysis Centre of Canada -FINTRAC) тіркелу, күдікті операциялар туралы есеп беру, сәйкестік жоспарларын орындау және тіпті кейбір жазбаларды жүргізу талап етіледі. Сондай-ақ, кейбір канадалық банктер биткоин операциялары үшін несиелік немесе дебеттік карталарын пайдалануға тыйым салды [11].

Жапония - виртуалды валюталардың сөзсіз үлкен «қорғаушысы» болып табылады. 2014 жылы көп елдер бұл жүйелерге тыйым салған кезде Жапония құқықтық реттеуді іздейтінін жариялады. 2016 жылы Қаржы қызметтері агенттігі (Financial Services Agency - FSA) виртуалды валюталардың дәстүрлі валюталармен бірдей мәртебеге ие болуын ұсынды. 2016 жылы ұлттық ассамблеяда қабылданған заңда виртуалды валютаның анықтамасымен қатар, клирингтік орталықтардың жұмыс тәртібі, олардың тіркелуі мен міндеттері анықталды. 2017 жылы FSA виртуалды валюталарды төлем әдісі ретінде қабылдауды қарастыратын заң қабылдады. Жапон банктерінің консорциумы 2020 жылғы Олимпиада алдында JCoin деп аталатын виртуалды валюта шығаруды жоспарлап отыр [12].

Қытай виртуалды валюталарды виртуалды тауар ретінде қабылдайды. Қытай банкі биткоиннің нақты ақша емес екенін мәлімдеді және оны 2014 жылы пайдалануға тыйым салды. Алайда, 2016 жылдың қаңтарында Қытайдың Орталық банкі өзінің сандық валютасын әзірлеуге қатысты біршама жұмыстар жасады. Қытай заңды реттеудің жоқтығынан, капиталдың елден «қашып кетпеуі» үшін 2017 жылы криптовалюта туралы қатаң ережелер жасады. Қаржы институттары мен үшінші тараптардың төлем провайдерлеріне виртуалды валюталарды сатып алуға, сатуға және ұстауға тыйым салынады. Қытай банкі виртуалды валюталардың биржаларын тиісті регистрлерде тіркеуді және транзакциялар қатаң тексерулерге ұшырайтындығын мәлімдеді. Виртуалды валюталармен жаппай капитал жинау бойынша іс-шараларға (бастапқы монеталар ұсынысы, ICO) Қытайдағы компаниялар немесе жеке тұлғаларға тыйым салынады.

Ресей Федералды салық қызметінің 2016 жылғы қарашадағы мәліметтері бойынша биткоиндер «заңсыз емес» болып табылады. Ал Ресей Федерациясы Қаржы министрінің орынбасары Алексей Моисеев 2017 жылдың қыркүйегінде криптовалюта төлемдерін қабылдау «мүмкін емес» деп мәлімдеген. Биткоин нарығындағы сайттар бұғатталған, ал сот шешімдерінде биткоин Ресей Федерациясы-

ның аумағында тыйым салынған валюталық суррогат екендігі айтылған. Сонымен қатар Ресейдің Орталық банкі және Росфинмониторинг өздерінің ақпараттық өтініштерінде Ресей азаматтарына бірнеше рет криптовалюталармен жүргізілетін барлық операциялар алып-сатарлық және құндылығын жоғалту қаупі бар екенін ескертті. Ресейдің Орталық банкі: «Криптовалюталармен жасалатын көптеген операциялар Ресей Федерациясының және басқа да мемлекеттердің заңнамалық реттеу шеңберінен тыс жерде жүзеге асырылады. Криптовалюталарға Ресей Банкі кепілдік бермейді немесе ұсынбайды» деп мәлімдеме жасаған. Қазіргі кезде рубльге және шетел валютасына криптовалюта айырбастауға рұқсат етіледі, бірақ операциялар тек лицензиясы бар операторлар арқылы жүзеге асырылады [13].

Орталық Азия елдерінен Қырғызстан мен Өзбекстан да «биткоин досы» елдер ретінде қарастырылады. Өзбекстанда 2018 жылғы 2 қыркүйекте криптовалюта заңдастыратын, сонымен бірге, оны салықтан босататын қаулы күшіне енді және елдегі «тау-кен өндірісіне» рұқсат етілді. Ал Қырғыз Республикасының заңнамасына сәйкес биткоин тауар болып саналады (бағалы қағаз немесе валюта санатына жатпайды) және заңды түрде өндіріліп, сатып алынуы, сатылуы және жергілікті тауар биржасында сатылуы мүмкін. Алайда, биткоинді ішкі есеп айырысуларда валюта ретінде пайдалануға тыйым салынады [13].

Қазақстандағы биткоиннің құқықтық мәртебесі. Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі республика аумағында жалғыз заңды валюта - теңге болып табылады, сондықтан ел аумағында криптовалюта төлем құралы ретінде пайдаланыла алмайды. Қазақстан Ұлттық Банкінің төлем жүйелері департаментінің хабарлауынша: «Тікелей реттеу болмаса да, қаржы секторындағы криптовалюталарды жеке немесе клиенттік операциялар үшін және оны есептеу бірлігі ретінде пайдалану заңсыз болып табылады» [14].

Мұндай шектеулердің себебі ережелер жүйесінің болмауы және виртуалды валюта нарығын реттеудің мүмкін еместігі, крипто-

валюталардан туындайтын қауіптер мен тәуекелдер болып табылады, атап айтқанда:

- Виртуалды валюталарды заңсыз мәмілелер жасау, есірткі, қару және басқа тыйым салынған тауарлардың айналымы үшін пайдалану;

- Бәсекелестіктің өсуіне және ұлттық қаржы институттарының нарықтық позицияларының жоғалуына байланысты шетелдік қаржы институттарының ішкі нарыққа кеңеюі;

- Ақша шығару кезінде мемлекеттік монополиядан айрылу;

- Орталық банктің сеньораж табыстарының азаюы;

- Ұлттық валютаға деген сұраныстың төмендеуіне және құнсыздануына әкеліп соқтырады (тіпті, шетел валютасының пайдасына бас тарту) және айналым жылдамдығының өзгеруі, бұл өз кезегінде ақша айналымы жылдамдығын және ақша-несиелік реттеуді анықтау процесін қиындатады;

- Ақша массасының көп бөлігі ақша-кредит реттеушісінің бақылауынан тыс болатындықтан; ақша-кредит саясатының тиімді жүргізілуінің мүмкін еместігі;

- Қаржылық ықпал ету деңгейін төмендету немесе жою.

Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Төрағасы криптовалюталардың бағасын толығымен болжау мүмкін емес деп санайды; оларда инвесторларға, соның ішінде, халыққа ақшаны қайтаруға кепілдік бере алатын жауапты эмитент жоқ. Сонымен қатар, криптовалюталармен жасалатын операциялардың ашықтығы салдарынан оларды ақшаны жылыстату және заңсыз әрекеттерді қаржыландыру үшін пайдалану ықтималдығы жоғары. Осының бәрі орталық банктердің ғана крипто-валютаның монополиялық эмиссиясы туралы шешім қабылдау, виртуалды валюталардың даму мониторингі, олардың айналымы, реттеу, реттеушінің «қамқорлығымен» және бақылауымен ұлттық төлем жүйелерін дамыту үшін салмақты себеп болып табылады.

Қорытынды. Криптовалюталар жылдам аударым жүйелерімен, арзан шығындармен және жылдам ақша аудару қызметімен кең

қолданыс тауып келеді. Алайда, оның орталықтандырылмаған құрылымы мен ақша массасын бақылау механизмінің болмауына байланысты, көптеген елдерде криптовалюталарға заңды түрде рұқсат етілген жоқ, сондықтан бұл салада заңнамалық актілер жасалмады. Алайда, оның пайда болуы интернет революциясы ретінде қарастырылады және көптеген елдерде мен аймақтарда қазіргі кезде өзгерістің жаңа құралы ретінде қолданыла алады. Көптеген елдерде криптовалюта заңды төлем құралы болып табылады. Сонымен қатар, бірқатар елдерде криптовалюталарды заңды төлемдер ретінде қабылдауға болмайтындығы, олардың ұлттық валюталарға теріс әсері, алаяқтық әрекетте пайдаланылу қаупі және оларды салық органдарының қалай бағалайтындығы туралы мәселе әлі күнге дейін пікірталас тудырады.

Осыған қарамастан, қаржылық сарапшылар виртуалды валюталардың танымалдығы артатындығын болжайды. Қазіргі уақытта кейбір ірі банктер, қорлар, компаниялар қаржы операциялары нарығының осы жаңа бөлігінде көшбасшылық позицияларды иемденуді және виртуалды валютаны өздерінің бизнес-қызметтеріне интеграциялауды мақсат ете отырып, осы қаржылық жаңашылдықты жиі қолдана бастады. Алайда, кейбір сарапшылар бүкіл әлемдегі виртуалды валюталарға деген көзқарас белгісіз екендігін растайды. Қаржы нарығына қатысушылардың көпшілігі криптовалюталарды қаржы жүйесіне қауіп ретінде қарастырады. Атап айтқанда, Еуропалық орталық банк виртуалды валюталарды қолдануға қарсы ескертеді. Сарапшылар жаһандық ауқымда қаржылық инновацияларды реттеу шексіз емес екенін айтады. Орталық банктер виртуалды валюталарға қатысты жиі қолданылатын шектеу жүйесі арқылы күту күйін және жұмсақ келісімді таңдайды.

Сонымен қатар, әлемнің көптеген елдерінде ресми билік Биткойн желісін заңсыз операциялар мен салықтан жалтаруды ұйымдастыру үшін қолайлы орта ретінде қарастырады, сондықтан биткойн және басқа да сандық валюталарды пайдаланудан аулақ болады, бұл басқа дәстүрлі валюталармен сауданы қиын-

датады. Біздің ойымызша, Қазақстанда халықтың сандық және қаржылық сауаттылық деңгейін арттыру және осы саладағы заңнама- ны қатаңдату арқылы криптовалюта пирамид инвестициялық бағдарламаларының пайда болуының алдын алуға болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Šimonová J., Čentěš J., & Beleš A. Financial analysis of innovative forms of money//Entrepreneurship and Sustainability Issues. -2019. -Vol. 7(1). - P. 69-80.
2. Nakamoto S. Bitcoin: A peer-to-peer electronic cash system. Bitcoin. 2008. [Electronic resource] – URL: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>. (Қаралған күні: 18.05.2020)
3. Popper N. (2016). A Bitcoin believer’s crisis of faith. New York Times. [Electronic resource] - URL: <https://is.gd/32tvDj> (Accessed: 19.05.2020)
4. Cryptocurrency Regulations in the UK. [Электрон. ресурс] - URL: <https://is.gd/xSa2rC> (Accessed: 19.05.2020)
5. Financial Action Task Force (FATF) Virtual Currencies - Key Definitions and Potential AML/CFT Risks. 2014. [Electronic resource] - URL: <https://is.gd/Parquq> (Accessed: 17.05.2020)
6. Financial Action Task Force (FATF). (2015). Guidance For A Risk-Based Approach Virtual Currencies, [Electronic resource] - URL: <https://is.gd/hZLJUT> (Accessed: 17.05.2020)
7. UNODC. Basic Manual on the Detection And Investigation of the Laundering of Crime Proceeds Using Virtual Currencies, 2014. [Electronic resource] - URL: <https://is.gd/2AqZOt> (Accessed: 17.05.2020)
8. European Central Bank (ECB). Virtual Currency Schemes – A Further Analysis, 2015. [Электрон. ресурс] - URL: <https://is.gd/qKAskp> (Accessed: 18.05.2020)
9. Çarkacıoğlu A. Kripto-para bitcoin. Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Dairesi Araştırma Raporu, 2016. [Electronic resource] - URL: <https://is.gd/FIO058> (Accessed: 17.05.2020)
10. Cryptocurrency Regulations in the United States, 2020. [Electronic resource] - URL: <https://is.gd/BOwf6K> (Accessed: 20.05.2020)
11. Henry C.S., Huynh K.P., & Nicholls G. Bitcoin awareness and usage in Canada//Journal of Digital Banking. -2018. -Vol. 2(4). -P. 311-337.
12. Iwamura M., Kitamura Y., Matsumoto T., & Saito K. Can we stabilize the price of a cryptocurrency?: Understanding the design of Bitcoin and its potential to compete with Central Bank money// Hitotsubashi Journal of Economics. -2019. - P. 41-60.
13. Legality of bitcoin by country or territory [Electronic resource] - URL: <https://is.gd/zg0lac> (Accessed: 20.05.2020)
14. Ashimbayev T. & Tashenova S. Prospects for Using Cryptocurrency in the Economy of Kazakhstan and the Attitude of the National Bank//European Research Studies Journal. -2018. -Vol. 21(4). - P. 524-532.

References

1. Šimonová J., Čentěš J., & Beleš A. Financial analysis of innovative forms of money, Entrepreneurship and Sustainability Issues, 7(1), 69-80(2019).
2. Nakamoto S. Bitcoin: A peer-to-peer electronic cash system. Bitcoin. 2008. [Electronic resource] Available at: <https://bitcoin.org/bitcoin.pdf>. (Accessed: 18.05.2020)
3. Popper N. A Bitcoin believer’s crisis of faith. New York Times. [Electronic resource] Available at: <https://is.gd/32tvDj> (Web-site visit date: 19.05.2020) [in English]
4. Cryptocurrency Regulations in the UK. [Electronic resource] Available at: <https://is.gd/xSa2rC> (Accessed: 19.05.2020)
5. Financial Action Task Force (FATF) Virtual Currencies - Key Definitions and Potential AML/CFT Risks. 2014. [Electronic resource] Available at: <https://is.gd/Parquq> (Accessed: 17.05.2020)
6. Financial Action Task Force (FATF). Guidance For A Risk-Based Approach Virtual Currencies, [Electronic resource] Available at: <https://is.gd/hZLJUT> (Web-site visit date:17.05.2020)

7. UNODC. Basic Manual on the Detection And Investigation of the Laundering of Crime Proceeds Using Virtual Currencies, 2014. [Electronic resource] Available at: <https://is.gd/2AqZOt> (Accessed: 17.05.2020)
8. European Central Bank (ECB). Virtual Currency Schemes – A Further Analysis, 2015. [Electronic resource] Available at: <https://is.gd/qKAskp> (Web-site visit date: 18.05.2020)
9. Çarkacıoğlu A. Kripto-para bitcoin. Sermaye Piyasası Kurulu Araştırma Dairesi Araştırma Raporu, 2016. [Electronic resource] Available at: <https://is.gd/FIO058> (Web-site visit date:17.05.2020)
10. Cryptocurrency Regulations in the United States, 2020. [Electronic resource] Available at: <https://is.gd/BOwf6K> (Accessed: 20.05.2020)
11. Henry C.S., Huynh K.P. & Nicholls G. Bitcoin awareness and usage in Canada. Journal of Digital Banking, 2(4), 311-337(2018).
12. Iwamura M., Kitamura Y., Matsumoto T., & Saito K. Can we stabilize the price of a cryptocurrency?: Understanding the design of Bitcoin and its potential to compete with Central Bank money, Hitotsubashi Journal of Economics, 2019. P. 41-60.
13. Legality of bitcoin by country or territory [Electronic resource] Available at: <https://is.gd/zg0lac> (Accessed: 20.05.2020).
14. Ashimbayev T. & Tashenova S. Prospects for Using Cryptocurrency in the Economy of Kazakhstan and the Attitude of the National Bank, European Research Studies Journal, 21(4), 524-532(2018).

А.О. Сыздыкова, Ж.К. Жетибаев

Международный казахско-турецкий университет имени Ходжа Ахмеда Ясави, Туркестан, Казахстан

Отношение стран мира к использованию криптовалюты и анализ ситуации в Казахстане

Аннотация. Криптовалюта – это цифровая валюта, которая использует только технологию шифрования для передачи ценностей через Интернет. Сегодня криптовалютная торговля отвечает потребностям современного общества. Но эту валюту и ее рынок нельзя назвать идеальной. Криптовалюты подвержены высокому риску из-за их волатильности, нелегального финансирования деятельности и отсутствия центрального эмитента. В случае банкротства отсутствие официального юридического лица в качестве гарантийного центра все еще представляет угрозу для пользователей. Исследование показало, что хотя биткойн был представлен на рынке в 2008 году, во многих странах до сих пор нет открытых систем, которые регулируют, ограничивают или запрещают криптовалюты. Многие страны все еще анализируют способы регулирования криптовалют. В целом, биткойн остается неизвестным для большей части мира. Целью исследования является изучение возможности использования криптовалюты в экономике Казахстана, анализ опыта зарубежных центральных банков, международных и частных финансовых организаций по использованию и регулированию криптовалют.

Ключевые слова: криптовалюта, биткойн, подход к биткойну, Национальный банк, Европейский союз, Международный валютный фонд.

A.O. Syzdykova, Zh.K. Zhetibaev

Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan

An attitude of the world countries to the use of cryptocurrency and analysis of the situation in Kazakhstan

Abstract. Cryptocurrency is a digital currency that uses only encryption technology to transfer values over the Internet. Today, cryptocurrency trading meets the needs of modern society. But this currency and its market can not be called perfect. Cryptocurrencies are at high risk due to their volatile nature, illegal financing of activities and lack of a central issuer. In the event of bankruptcy, the lack of a formal legal body as a guarantee center is still a threat to users. The study found that although bitcoin was introduced to the market in 2008, many

countries still do not have open systems that regulate, restrict or prohibit cryptocurrencies. Many countries are still analyzing ways to regulate cryptocurrencies. In general, bitcoin remains unknown to most of the world. The purpose of the article is to study the possibility of using cryptocurrencies in the economy of Kazakhstan, analyzing the experience of foreign central banks, international and private financial organizations in the use and regulation of cryptocurrencies.

Keywords: cryptocurrency, bitcoin, approach to bitcoin, National Bank, European Union, International Monetary Fund.

Авторлар туралы мәлімет:

Сыздықова Азиза – негізгі автор, PhD, Қаржы және бухгалтерлік есеп кафедрасының аға оқытушысы, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан.

Жетібайев Жантүре – PhD, Экономика кафедрасының аға оқытушысы, Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті, Түркістан, Қазақстан.

Sydykova Aziza – The main author, Ph.D. of Finance and Accounting Department, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan.

Zhetibayev Zhanture – Ph.D. of Economics Department, Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University, Turkestan, Kazakhstan.